

VARIA

MEDISCHE BEELDEN VAN MENS EN LEEFOMGEVING.

Kwaliteiten, humoren en complexiones in laat-middeleeuwse commentaren op Avicenna's *Canon*, in relatie tot temperamentenleer en christelijke moraal

Op 15 augustus 2002 is aan de afdeling geschiedenis van de Katholieke Universiteit Nijmegen een promotieproject in de medische geschiedenis van de middeleeuwen gestart. Uitvoerster is Karine van 't Land, arts en historica; promotor is prof. dr. P.G.J.M. Raedts. Het project betreft een onderzoek naar het mens- en wereldbeeld zoals dat naar voren komt in de laatmiddeleeuwse traditie van commentaren op de *Canon* van Avicenna, een van de belangrijkste autoriteiten binnen de middeleeuwse universitaire geneeskunde. De strekking van Avicenna's *Canon*, en daarmee ook van *Canon*-commentaren, gaat immers aanzienlijk verder dan vakkennis voor de arts. De *Canon* bevat een gezondheidsleer die betrekking heeft op de meest uiteenlopende facetten van het menselijk leven. Zowel de materiële aspecten van het leven (klimaat, huisvesting, voeding, leefomgeving enz.) als immateriële aspecten (menselijk karakter, levenswijze) krijgen in het werk betekenis vanuit een medisch gezichtspunt.

Het onderzoek kent twee hoofdvragen: (1) welke betekenissen gaf de laatmiddeleeuwse universitaire geneeskunde aan de mens en zijn leefomgeving aan de hand van Avicenna's gezondheidsleer? (2) welke plaats nam de universitaire geneeskunde hiermee in binnen de cultuur van de Late Middeleeuwen, met name ten opzichte van de 'populair-wetenschappelijke' gezondheidsleer en de christelijke moraal? Deze vragen sluiten aan bij de recente ontwikkeling binnen de geschiedenis van de geneeskunde om medisch-wetenschappelijke teksten als cultuurhistorische bronnen te beschouwen.

Als bronnen worden laatmiddeleeuwse commentaren op Avicenna's *Canon* gebruikt. De meeste aandacht gaat uit naar zes monumentale commentaren die een wijde verbreiding vonden en nog vóór 1500 herhaaldelijk in druk verschenen. Het gaat om vijf Italiaanse auteurs – Dino del Garbo (†1327), Gentile da Foligno (†1348), Giacomo da Forlì (†1414), Ugo Benzi (†1439) en Giovanni Arcolano (†1458) – en Jacques Despars (†1458) uit Doornik.

Om de eerste hoofdvraag te beantwoorden, wordt de academisch-medische theorie als uit-

gangspunt genomen. De belangrijkste begrippen die Avicenna's gezondheidsleer structureren, zijn in navolging van Galenus de *complexiones*, de kwaliteiten en de humoren. Volgens Galenus werd de gezondheidstoestand of *complexio* van het menselijk lichaam bepaald door de verhouding van de vier kwaliteiten heet, koud, nat en droog. De vier humoren of lichaamssappen – bloed, slijm, gele gal en zwarte gal – droegen elk twee kwaliteiten (bloed was heet en nat, slijm koud en nat, gele gal heet en droog, zwarte gal koud en droog).

Voor een analyse van het medische mens- en wereldbeeld wordt een inventarisatie gemaakt van begrippen die in de bronnen met de kwaliteiten en de bijbehorende humoren en *complexiones* in verband worden gebracht. Het gaat daarbij om begrippenparen als mannelijk/vrouwelijk (geassocieerd met resp. warmte en koude), jong/oud (vochtig resp. droog), mooi/lelijk, gezond/ziek. De kwaliteit koude bijvoorbeeld werd geassocieerd met uiteenlopende zaken als gevoelloosheid, de vrouw en somberheid. Vervolgens komen nadere vragen aan bod. Welke betekenissen worden aan een kwaliteit toegekend in relatie tot verschillende begrippenparen? Welke relatie wordt gelegd tussen begrippen, kwaliteiten, humoren en *complexiones* enerzijds en geslacht, karakter, levenswijze en leefomgeving anderzijds? Welk type mens gold onder welke voorwaarden als 'de gezonde mens' bij uitstek? Welke voorschriften werden aan medische normen ontleend?

De tweede hoofdvraag wordt beantwoord door de medisch-wetenschappelijke bronnen te vergelijken met (1) de temperamentenleer zoals die wordt gepresenteerd in middeleeuwse encyclopedieën, (2) middeleeuwse morele traktaten. Middeleeuwse encyclopedieën onderscheiden vier menstypen, bepaald door de vier humoren: het sanguinische, het cholericische, het melancholische en het flegmatieke type. Men spreekt in dit verband van de vier temperamenten. In de literatuur is wel gesteld dat universitair geschoolde artsen gereserveerd stonden tegenover de temperamentenleer die geen rekening hield met wetenschappelijke nuances. Onderzocht wordt in hoeverre de medisch-wetenschappelijke bronnen en de temperamentenleer overeenkomen en verschillen ten aanzien van de hierboven genoemde onderzoeksvragen, en in hoeverre ze een eigen plaats opeisen voor de universitaire geneeskunde. Het eigen karakter van de academische medische wetenschap en haar wereldbeeld kan op deze wijze te voorschijn treden.

